

Ob 80. jubileju zaslužne profesorice ddr. Barice Marentič Požarnik

Letošnjo pomlad je praznovala svoj osemdeseti rojstni dan zaslužna profesorica Univerze v Ljubljani, prof. ddr. Barica Marentič Požarnik. Številne generacije pedagogov, andragogov in učiteljev na različnih ravneh izobraževanja je močno zaznamovalo njeno pedagoško delo in raziskovanje na področju pedagoške psihologije, izobraževanja učiteljev in visokošolske didaktike. Njeno znanstvenoraziskovalno delo je odgovarjalo in še odgovarja na številna vprašanja kakovosti učenja in poučevanja, aktivne vloge učenca, zagotavljanja kakovosti univerzitetnega študija na temelju refleksije prakse ter v dialogu z domačimi in tujimi strokovnjaki. Vedno znova nas s svojim neumornim problemskim razmišljanjem, možnostmi za spreminjanje obstoječega stanja stvari in duha,

neusahljivo ustvarjalno močjo in humanistično življenjsko naravnostjo izziva na strokovni in osebni ravni.

Na vprašanje, kaj je oblikovalo njeno življenje in odločitev za študij, jubilentka odgovarja, da sta v njenih zgodnjih letih imela nanjo pomemben vpliv dedek Janko Schlebinger, ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice, in babica Olga Schlebinger s svojo »dunajsko vzgojo«. Od prvega se je navzela ljubezni do knjig in zanimanja za kulturo, babica pa je nanjo vplivala z glasbeno vzgojo, saj je pod njenim vplivom začela igrati klavir. Po klasični gimnaziji je bila pri odločitvi za študij razpeta med usmeritvijo v proučevanje notranjega sveta človekovega doživljanja in študij, ki bi ji omogočil stik z ljudmi in realnostjo. Danes ob pogledu na prehojeno pot pravi, da je bila odločitev za študij psihologije in pedagogike dobra, čeprav se je ob tem odpovedala študiju francoščine. A kljub temu, da se ni odločila za študij jezikov, je pravi poliglot, saj govori angleško, nemško, francosko in rusko. Leta 1962 je na Filozofski fakulteti v Ljubljani diplomirala iz psihologije in pedagogike ter nato leta 1971 doktorirala iz psihologije z disertacijo »Struktura in determinante učnih navad naših učencev«. Leta 1994 je obranila svoj drugi doktorat iz pedagoških znanosti na Univerzi v Zagrebu z naslovom »Modeli didaktičnega izpopolnjevanja univerzitetnih učiteljev in sodelavcev«.

Svoje znanje je vseskozi izpopolnjevala s študijem v tujini; med drugim kot Fulbrightova štipendistka v ZDA (mednarodni program za razvoj učiteljev 1966/67), na Pedagoškem inštitutu v Oslu (1965) in kot štipendistka DAAD v Nemčiji (1974). Še zlasti pomembno za njen profesionalni razvoj in razvoj visokošolske didaktike pa je bilo dvajsetletno delovanje (od leta 1979 do leta 1997) v skupini entuziastov, kot so Ulrich Ritter, Roy Cox, Luis Elton, David Jaques, Brigitte Berendt in Oliva Peeters, ki so v okviru rednih srečanj vsaki dve leti reflektirali svojo prakso poučevanja ter si izmenjevali izkušnje in ideje.

Njena prva zaposlitev je bila na raziskovalnem oddelku Zavoda Republike Slovenije za šolstvo (1962–1965), nato je prešla na novoustanovljeni Pedagoški inštitut ljubljanske univerze. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani se je zaposlila leta 1971 in vse do upokojitve leta 2005 študente pedagogike in andragogike poučevala predmeta Pedagoška psihologija in Izkustveno učenje. Od leta 1971 do leta 1998 je poučevala tudi predmet Psihologija za študente bodoče učitelje s Filozofske fakultete in študente pedagoških študijskih smeri drugih fakultet. Pri teh predmetih je razvijala sodobnim spoznanjem in potrebam prilagojen program, aktivno vključevala študente v delo, pripravljala učna gradiva in med drugim leta 2000 napisala sodoben učbenik »Psihologija učenja in pouka«, ki je doživel številne ponatise.

Že leta 1971 je bila izvoljena v docentko, leta 1977 v izredno profesorico in leta 1989 v redno profesorico za pedagoško psihologijo. V letih od 1981 do 1983 je bila prodekanja Filozofske fakultete za študijske zadeve, od 1986 do 1988 pa predstojnica Oddelka za pedagogiko.

Njen bibliografski opus je izjemno bogat. V Cobissu (kjer je velika večina del vpisana šele od leta 1990 dalje) se v letih od 1964 do 2020 izpiše 285 enot, ki že samo po naslovih dokazujejo raznolikost področij, na katera sega njeno teoretično, raziskovalno in praktično delovanje. Doslej je med drugim objavila 158 znanstvenih in strokovnih člankov, sodelovala (samostojno ali v soavtorstvu) pri 25 poglavjih v znanstvenih monografijah in pri desetih znanstvenih monografijah.

Barica Marentič Požarnik je že na začetku svojega profesionalnega delovanja na področju vzgoje in izobraževanja v šestdesetih in sedemdesetih letih preteklega stoletja vnesla v slovenski prostor številne napredne in inovativne ideje ter spoznanja, kot so opisno ocenjevanje, spoznanja o razlikah v načinih spoznavanja učencev ter o vlogi raznolikih dejavnikov učinkovitega učenja. Leta 1974 prvič objavljeno delo »Dejavniki in metode uspešnega učenja« je doživelo kar štiri ponatise. Dolga leta je bilo dragocen študijski vir za študente in za vse, ki so skušali pripraviti programe usposabljanja učencev ali dijakov za bolj kakovostno učenje in učiteljev za bolj kakovostno poučevanje.

Zanimivo je, da se je že v sedemdesetih letih ob naglem razvoju tehnologije ukvarjala tudi z vprašanji vloge računalnika pri poučevanju. Njen razmislek iz leta 1979 je v razmerah epidemije, ki je zajela svet v prvi polovici tega leta, ko se je velik del poučevanja preselil na splet, ponovno zelo aktualen. Jasno poudarja, da je računalnik le pripomoček in ne more nadomestiti pomembne učiteljeve vloge in njegovega poučevanja:

»Gre za bistven premik od vprašanja: 'Katere učiteljeve funkcije lahko objektiviramo in prenesemo na računalnik?' k vprašanju 'Katere učenčeve (miselne) operacije lahko objektiviramo in podpiramo njihov razvoj s pomočjo računalnika?' [...] Računalnik s tem ne prevzema več toliko funkcije poučevanja (simuliranje učitelja), ampak je predvsem pripomoček pri spodbujanju učenčevih višjih spoznavnih procesov.«¹

¹ Vsi citati so iz knjižice citatov in risb z naslovom »Paberki z moje strokovne poti in potepov po svetu«, ki jo je leta 2012, ob 50. obletnici svoje prve zaposlitve na Zavodu za šolstvo, napisala in oblikovala Barica Marentič Požarnik ter jo razmnožila v 50 izvodih za (strokovne) sopotnike in prijatelje.

Tudi njeno nadaljnje delo je bilo usmerjeno v iskanje poti, ki vodijo v kakovostno učenje in poučevanje ter spodbujajo razvoj avtonomnih in odgovornih posameznikov, ki delujejo v dobro skupnosti in celotnega planeta. Njeno profesionalno delovanje tako teoretično in raziskovalno kot pri implementaciji sodobnih spoznanj v prakso in življenje, sega na pet med seboj povezanih področij: od zagotavljanja kakovostnega učenja in poučevanja ter ocenjevanja znanja, prek izobraževanja učiteljev, razvoja visokošolske didaktike, uveljavljanja sodobnejših pristopov v raziskovanju do okoljske vzgoje in vzgoje za vrednote. Zagotovo velja najprej postaviti v ospredje njeno zanimanje za *uveljavljanje kakovostnega učenja in poučevanja*, ki sloni na spoznanjih sodobnih kognitivno konstruktivističnih teorij in ki vključuje aktivnejšo vlogo učenca, osebno pomembno učenje, izkustveno učenje, razvijanje učnih strategij, samouravnavanje učenja in osvajanje kakovostnega znanja. To njeno usmeritev lahko ponazorimo kar z njenim citatom iz leta 1986:

»Doseči bi morali predvsem to, da bodo učenci [...] povezovali znanje iz raznih predmetov, rušili pregrade 'opredalčkanega' znanja, postali občutljivejši za usodno povezanost človeka ter žive in nežive narave.«

Z vprašanjem kakovosti izobraževanja je neposredno povezano tudi ocenjevanja znanja. Še posebno se je jubilatka ukvarjala s spremljanjem trajnosti gimnazijskega znanja ter vplivom (zunanjega) preverjanja in ocenjevanja znanja na kakovost pouka v gimnaziji. S kakovostnim ocenjevanjem pa vplivamo tudi na kakovost učenja oz. študija in na to problematiko je z mnogimi smernicami za izboljšanje kakovosti ocenjevanja opozorila v monografiji *»Preverjanje in ocenjevanje za uspešnejši študij«*, ki je izšla leta 2002 v soavtorstvu s Cirilo Peklaj.

Kakovostnih premikov v vzgoji in izobraževanju seveda ni mogoče doseči brez *kakovostnega izobraževanja in izpopolnjevanja učiteljev*, kar je eno izmed pomembnejših področij njenega angažiranja. Posebej velja omeniti že leta 1987 objavljeno in še danes aktualno publikacijo *»Nova pota v izobraževanju učiteljev«*. Ves čas zasleduje sodobne teorije in izkušnje izobraževanja učiteljev – tako na dodiplomski ravni kot v času pripravništva in prvih letih poučevanja ter tudi v procesu stalnega strokovnega izpopolnjevanja. Raziskovala je pomen povezovanja teorije in praktičnega usposabljanja v izobraževanju učiteljev ter opozarjala na nujnost medsebojnega dopolnjevanja obeh perspektiv. Posebej se je ukvarjala z vlogo mentorja in značilnostmi mentorskega procesa ter kritično opozarjala na zasnovo pripravništva in strokovnega izpita učiteljev. V tem kontekstu je v naš prostor prinašala prva spoznanja o profesionalnem razvoju učiteljev, skrb za ta razvoj pa je stalnica v vsem njenem profesionalnem delovanju. Med drugim poudarja, da je v vsakem prenavljanju izobraževanja in stremljenju h kakovosti ključno prisluhniti tudi *»glasovom učiteljev«*, njihovemu razumevanju procesov, pomembnih za poučevanje, ter potrebam, problemom in oviram, ki jih doživljajo pri svojem delu. Te učiteljeve poglede odstira v delu *»Učitelji v prenovi – njihova strokovna avtonomija in odgovornost«* iz leta 2005 skupaj z soavtoricami Jano Kalin, Barbaro Šteh in Mileno Valenčič Zuljan.

Njena pedagoška dejavnost vključuje tudi številne seminarje in delavnice za učitelje po vsej Sloveniji in v zamejstvu. Bila je pobudnica ustanovitve Centra za pedagoško izobraževanje Filozofske fakultete, ki je leta 2018 zaznamoval 40-letnico

svojega obstoja, saj se je zavedala, kako pomembno je, da ima institucija, ki pripravlja študente tudi na pedagoški poklic, strokovno službo za razvijanje tega dela izobraževanja in vseh tistih dejavnosti, ki pripomorejo h kakovostnejšemu oblikovanju učiteljev. V letih od 1978 do 1985 ter 1996 do 2005 je bila tudi predstojnica tega centra. Njeno delo v smeri posodabljanja izobraževanja učiteljev se je v obdobju 2004–2005 strnilo v koordiniranju evropsko sofinanciranega projekta Partnerstvo fakultet in šol.

Nadalje je še posebej pomemben njen prispevek k *razvoju visokošolske didaktike in kakovostnega visokošolskega izobraževanja*. Eno izmed njenih zgodnjih del je »Prispevek k visokošolski didaktiki« iz leta 1978, ki je pionirsko tudi v evropskem merilu. Zanimali so jo didaktično usposabljanje visokošolskih učiteljev, izboljšanje kakovosti poučevanja in učenja skozi podporo profesionalnemu razvoju visokošolskih učiteljev, pa tudi kakovost ocenjevanja v visokošolskem izobraževanju in problemsko zasnovan študij. Na tem področju že od leta 1975 vodi seminarje, delavnice in poletne šole iz visokošolske didaktike, na katerih so redno sodelovali tudi mednarodno uveljavljeni strokovnjaki. Na temelju njenega dolgoletnega prizadevanja je bilo leta 1996 ustanovljeno Slovensko društvo za visokošolsko didaktiko, katerega predsednica je bila 10 let. Sredi devetdesetih let se je veliko ukvarjala tudi s študentskim tutorstvom kot dejavnikom zagotavljanja kakovostnejšega študija. Leta 2005 pa je v soavtorstvu z Melito Puklek Levpušček izdala knjigo »Skupinsko delo za aktiven študij«, ki predstavlja številne izzive za izvedbo takega študija, ki v središče postavlja učečega se študenta.

Pomemben je njen poudarek, da mora *raziskovanje prispevati k razvoju in kakovosti vzgoje in izobraževanja* ter da je v procesu raziskovanja vzgoje in izobraževanja vedno treba dati glas tudi učencem in učiteljem; slednje je treba spodbuditi, da postanejo razmišljujoči praktiki in raziskovalci lastne prakse. V raziskovanju je skušala uveljaviti tudi kvalitativni pristop in akcijsko raziskovanje.

»*Akcijsko raziskovanje izhaja iz stališča, da je znanstveno delovanje posebna oblika praktičnega ali moralnopolitičnega ravnanja, katerega namen je, že med raziskavo spreminjati raziskovalno polje – vse njegove udeležence, vključno z raziskovalcem samim. Namen akcijskega raziskovanja je doseči večjo osveščenost vseh sodelujočih, bolj razmišljujoč odnos do lastne prakse, konstruktivno kritičen odnos do družbenih protislovij med željami in resničnostjo. Tu se presega delitve na objektivno (znanstveno) ravnanje, ki ga vodi metodološka logika, in na praktično ravnanje, ki ga vodijo vrednostne sodbe.*« (Marentič Požarnik 1984)

Ne nazadnje pa je treba poudariti njeno aktivistično vlogo na področju *okoljske problematike in vzgoje za vrednote* – za sodelovanje in sožitje, za odgovoren odnos ter skrb za soljudi in okolje, za trajnostni razvoj.

»*Treba bi bilo priti do soglasja o tem, katere so tiste občečloveške vrednote, v osnovi sprejemljive za vsakogar, ne glede na politično, versko pripadnost ali svetovni nazor, na katerih lahko pri nas zasnujemo okoljsko (ali širše etično) vzgojo, primerno izzivom prihodnosti. Ali so to odgovornost (do soljudi, narave, prihodnjih generacij), varčnost, skromnost, kakovost življenja, zmerna blaginja, obzirnost, solidarnost, nenasilje, spoštovanje do narave in življenja pa tudi iniciativnost pri*

iskanju alternativnih rešitev v smer trajnostnega oziroma sonaravnega razvoja?» (Marentič Požarnik 1998)

Barica Marentič Požarnik je ostala angažirana tako v svojem raziskovanju kot uveljavljanju humanistične in kognitivno konstruktivistične paradigme v vzgoji in izobraževanju tudi po upokojitvi leta 2005. Samo v obdobju po upokojitvi je samostojno ali v soavtorstvu napisala devet znanstvenih prispevkov, pet znanstvenih poglavij v monografskih publikacijah in dve znanstveni monografiji. Najprej naj omenimo njeno raziskovanje kakovosti učnih pogovorov pri pouku v sodelovanju z dr. Leopoldino Plut Pregelj, katerega rezultat je monografija »Moč učnega pogovora: poti do znanja z razumevanjem«, ki je izšla leta 2009. To je nadgradnja dela »Kakršno vprašanje, takšen odgovor« izpred 40 let in prinaša celostno predstavitev učne metode pogovora, ustreznih strategij za vključevanje v pouk ali izobraževanje nasploh ter izpostavlja potrebne pogoje za kakovostno in učinkovito uporabo te učne metode.

Nato je v letih 2011–2013 sodelovala v projektu bralne pismenosti v vrtcu in šoli, ki je potekal pod okriljem Zavoda Republike Slovenije za šolstvo. V tem okviru je izvedla kvalitativno raziskavo z uporabo fokusnih skupin z osrednjim raziskovalnim vprašanjem, kakšen vpliv ima sodelovanje v projektu bralne pismenosti na učiteljev profesionalni razvoj. Med drugim je rezultate predstavila tudi na mednarodni znanstveni konferenci ISATT leta 2017; to je za zdaj zadnja mednarodna znanstvena konferenca, na kateri je aktivno sodelovala. Širjenje in izmenjava idej v mednarodnem znanstvenem prostoru je bila vedno pomembna dimenzija njenega profesionalnega razvoja. Sama pravi, da so ji stiki z raziskovalci in praktiki iz tujine dajali moč za vztrajanje, saj doma pogosto ni mogla uveljaviti svojih alternativnih in inovativnih idej, v tujini pa je našla sogovornike, s katerimi so jo družile podobne ideje in s katerimi je govorila »skupni jezik«.

Kot predavateljica je v zadnjih letih sodelovala še v projektu formativnega spremljanja, ki prav tako poteka pod okriljem Zavoda RS za šolstvo, s poudarjanjem kakovostne povratne informacije za spodbujanje nadaljnjega učenja. To se povezuje z idejami o opisnem ocenjevanju in spodbujanju nadaljnjega učenja, ki jih je skušala uveljaviti že na začetku svoje kariere. Zanimivo je, kako jubilatka nekatera strokovna vprašanja obravnava in nadgrajuje skozi celotno profesionalno pot, tako v praksi kot skozi znanstvenoraziskovalno delo.

Na področju visokošolske didaktike je v soavtorstvu z Andrejo Lavrič leta 2011 izdala učbenik »Predavanja kot komunikacija: Kako motivirati in aktivirati študente.« Ne nazadnje pa moramo poudariti, da še vedno, zadnja leta najpogosteje v tandemu z Andrejo Lavrič, izvaja delavnice za visokošolske učitelje. V razmerah soočanja z epidemijo, ko se je poučevanje preselilo na splet, jo je zanimalo predvsem, koliko se tudi na daljavo lahko uveljavijo bolj aktivne in interaktivne oblike ter metode poučevanja. Prenovila je tudi visokošolski učbenik »Psihologija učenja in pouka«, ki je leta 2018 izšel v sodobni različici s podnaslovom »Od poučevanja k učenju«. Lani pa je v soavtorstvu z Marjeto Šarić in Barbaro Šteh izdala še visokošolski učbenik »Izkustveno učenje«, ki promovira ideje, ki jim sledi že celotno profesionalno pot. Avtorice v učbeniku iščejo odgovore na vprašanje, kako ustvarjati učna okolja in omogočiti učni proces, v katerem pride do integracije zaznavanja, čustvovanja, de-

lovanja in razmišljanja pri ustvarjanju znanja in osebnostnem oz. profesionalnem razvoju. Avtorice so si edine, da ima izkustveno učenje, ki je pristno in etično zasnovano, moč spreminjanja posameznika in družbe.

Prof. ddr. Barica Marentič Požarnik že skoraj 50 let sooblikuje poklicni razvoj pedagogov, andragogov in učiteljev vseh stopenj in vrst šol, vključno z višješolskimi in visokošolskimi učitelji. Ob tem naj omenimo samo dejstvo, da je bila mentorica pri 15 doktorskih disertacijah, 33 magistrskih, treh specialističnih in 163 diplomskih delih, ki jih zelo pogosto označuje interdisciplinarnost. Za svoje delo je leta 1990 prejela nagrado Staneta Žagarja, najvišjo nagrado v Sloveniji na področju vzgoje in izobraževanja, leta 1999 je prejela veliko nagrado Filozofske fakultete, leta 2001 priznanje sova za svoje delo na področju visokošolske didaktike, leta 2006 pa je bila imenovana za zaslužno profesorico Univerze v Ljubljani.

Njena strokovna dejavnost je bila vseskozi zelo razvejena, saj je delovala v številnih svetih, komisijah in organih na področju vzgoje in izobraževanja ter angažirano in kritično sodelovala v šolskih reformnih pobudah. Predvsem je treba poudariti, da je prof. ddr. Barica Marentič Požarnik v slovenski prostor vnesla številne plodne ideje, koncepte in pristope, katerih skupni imenovalec je bila težnja h kakovostnejši in humanejši vzgoji in izobraževanju.

Izpostavljeni vidiki znanstvenoraziskovalnega in pedagoškega dela prof. ddr. Barice Marentič Požarnik so le skromen vpogled v izredno bogato, dinamično in ustvarjalno življenje naše jubilatke. V svoji kritični misli in delovanju je ohranila prodornost in inovativnost, aktualnost in odzivnost na izzive časa in prostora, v katerem je delovala, ga pomembno sooblikovala in ga še vedno soustvarja. Pri tem jo odlikujejo skrb za nenehno povezovanje z drugimi, sodelovalna naravnost, odprtost za interdisciplinarno povezovanje, skrb za razvoj stroke in profesionalna odgovornost. Na svoj način to dokazujejo tudi citati njenih razmišljanj iz preteklega stoletja, ki danes niso nič manj aktualni kot ob svojem nastanku. Svoje znanje, izkušnje, pronicljivost duha in ustvarjalnost je delila s številnimi generacijami študentov in z vsemi, s katerimi je sodelovala – v neumornem in iskrenem prizadevanju za dobro, za razvoj in napredek ter v odprtosti za spreminjanje obstoječega.

Draga profesorica, vse najboljše za osemdeset pomladi! Želimo vam obilo ustvarjalnih moči za vedno novo iskanje odgovorov na stara vprašanja in za postavljanje novih vprašanj ter da bi svoje znanje in modrost še dolgo delili z nami.

dr. Barbara Šteh in dr. Jana Kalin